

Літературні стремління галицьких Русинів

від 1772 до 1872.

VII.

Так розвивала ся і упала перша проба самостійних поривів літературно-народних між галицькими Русинами. Для самостійної праці в тодішній політичній системі не було місця; вона могла б була утримати ся хіба лиш тогді, коли б годна була іти опором против уряду і висших кружків відданого урядови духовенства. Але до того вона була за слаба; залежні від властей представителі народнього руху швидко почувли на собі їх тяжку руку і раді-не-раді мусіли притихнути; літературне жите завмирало; гадка про відроджене народа на народніх основах тратила грунт під ногами і здавалась пустою, безнадійною мрією. „Не грай ся золотов надієв, нам грузь орать, в болоті сіять“, — сими словами поета мож би виразити положене, в яким знайшли ся молоді руські патріоти після своєї першої, невдавної ся боротьби.

Се вже само собою було фактом дуже сумним. Ще сумнійше було те, що їх противники — висше духовенство — не знали нічого на місце їх змагань поставити. Бо як система політична, котра їх зробила такими як вони були, так і вони були сильні лиш в негачі і слабо були спосібні до позитівної діяльності. В сілці с тою системою, а властиво в єї службі вони годни були звіечити нові змаганя молодого покоління, убити віру молодой інтелігенції в свої сили і підорвати в неї духа ініціативи; але піднести ся до високости власної діяльності вони не були годни, бо і в них дух ініціативи був підорваний, віра в свої сили убита і лиш віра в силу уряду і правившу ним систему сильна.

В тій вірі вони вирости, в ній протекла їх молодість і проминала їх старість; в ній вони дослужили ся почестей і пошанівку і з нею вони віддавали і себе і свій нарід на услуги урядови, бо лиш він і єго могуча сила могла — так вони думали — виратувати від коначної загибелі те, що ще лишило ся з колишньої славної бувальщини народа. З сего становиска і молодечі пориви Маркіянового кружка видавались їм небезпечними і грішними, бо дразнили ту могучу силу і впоювали їй недовіре до народа.

А ся сила була, а по крайній мірі показувалась, справді могутчою. Вона вміла в цілій монархії утримати хоть на око мертвий супокій саме в таких часах, коли в цілій майже Європі все варило ся і кипіло; а там, де, як в Галичині, і в єї межу вривав ся несупокій і відзивались небезпечні для неї стремління, вона вміла придавити не

лише слабенькі початки народнього руського руху — се би ще не велика штука, — але і революційну польську пропаганду, хоть правда, що аж по довголітній, тяжкій і завзятій боротьбі. Вона немилосердно нищила все, що хоть би з далека заносило самостійною мислею і діяльністю, і була може ще страшнішою за-для того, що на місце убитого життя не ставила ніякого життя іншого, ніякої іншої ідеї.

На щож при таких обставинах могла придати ся самостійність мисли і діяльності, публичне жите, спосібність до ініціативи? Хіба ж не були вони навіть небезпечні вже за-для того одного, що могли звернути ту могутчу силу против народности, котра і так ледви дихала?

Ба, — як би система політична, котрої уряд держав ся, могла бути вічною, як би жите людськості мож так як годинник зупинити і сховати до скрині між старі ґрати, то може б воно так і було. Як усі суспільні веретви і народи, так і Русини мусили би покоритись перед неминучою судьбою. Де все вже наперед і на віки упорядковано, де все має призначене для себе місце і де для заспокоєня кожної публичної потреби і функції чи то народньої чи суспільної є від давна назначені урядові сторожі, сповняючі волю абсолютного самодержавця, — на що там справді ще і самостійної діяльності самого народа, на що самостійної, творчої мисли? Але діло власне в тім, що жите дужше від усяких систем політичних і державних. Воно зуміло проредити ся крізь найменчі щілиники і шпари, котрих в тій системі було так багато, і не дало ся на смерть задушити.

Щоби почати від Галичини, то катастрофа 1846 року, котра завершила побіду держави над революційною польською пропагандою, видвинула на перше місце питанє мужицьке і справу звесєня панщини і поставила єї в можливо різкій формі. Мужики не агітували, не конспірували і багато не говорили, — противно, вони виступили в обороні уряду і тих засад, котрими він кермував ся; вони стояли твердо на тім ґрунті, на котрім стояв сам уряд; але помимо того всі почули і зрозуміли, що мужики убиваючи польську революцію зробили свою і що перед дряхлим деспотичним урядом стало грубе, неокресане, але грізне і живе питанє, котре домагало ся скоро і рішучо полагожденя.

Але окрім сего суспільного питання стали поволи вицливати на верх також інші питання, національні і державно-політичні, котрі також домагали ся полагожденя.

Так наприклад в Угорщині боротьба з віденським абсолютизмом не втихала властиво ніколи від часів Йосифа II. В тій мірі, як сей абсолютизм ріс і кришав у німецьких провінціях Австрії, росла і змагала ся опозиція феодально-конституційних елементів, котрі ніяким способом не хотіли підчинити ся австрійському бюрократичному централізму і против тенденції зрівняня всіх провінцій під рукою самодержавного монарха чим раз виразнійше стали розвивати принцип поділу власти між народом а королем.

Централізм той мав іще одну характеристичну ціху національно-політичну, бо містив в собі також виразні стремління германізаторські. Для народів з нерозвитою культурою, з слабою народньою літературою, яким був також нарід мадярський, стремління сі були тим більше небез-

печні, що дотеперішнім язиком урядовим в Угорщині був язик латинський, — стремління германізаторські отже о стілько були поступові, що на місце язика мертвого старили язик живий, котрим окрім того говорив один із найвишше цивілізованих народів. Мадярські патріоти скоро побачили, що в тій нерівній боротьбі треба — поминувши єї державно-політичну сторону — против живого але несимпатичного язика поставити з свого боку також язик живий, хоть не так високо образований. Се вони й зробили і поставили против німецького язика свій питомий язик — малярський. Против обєднюючого принципї германізації поставили вони обєднюючий усі угорські країї принцип малярізації. Почавши від 1836 року, коли Стефан Сечені перший раз заговорив на соїмі в Прешбургу по малярськи, угорський соїм сотворив в кількох роках цілий апарат законів мавших усі народности в Угорщині в як найскоршім часі змалярізувати і против одполитої німецької народности поставити таку-ж одполиту народність малярську. В тій цілі мав язик малярський в соїмі, в уряді і суді, в церкві і школі бути язиком урядовим усіх народів, котрі жили в угорськїм королівстві.

Але против сего розмаху малярського централізму, рідної дитини централізму німецького, підняла ся знов опозиція всіх народностей немаларських, переважно словянських, котра потягнула за собою також і словянські народности Австрії, бо централізм сей менче мав аргументів за собою як німецький. Язык єго не був язиком культурного народа як німецький і винародовляючи підневолені собі народи не давав їм в замін за утрату народности навіть того, що давав язик німецький, а натомісьць був ще менче толерантний і ще більше зарозумілий як німецький. Не дивниця отже, що словянські народности в Угорщині, котрі як раз в тих часах з великим завалом і енергією забирали ся до розвитку своїх питомих народніх літератур, рішучо підняли ся против нового гегемона, котрий окрім грубої фізичної сили не приносив с собою нічого. Передовсім Хорвати, між котрими жив і ділав звєний Людевіт Гай, не хотіли терпливо піддати ся претенсіям малярським. Почала ся сильна агітація за тим, щоби против ухвал угорського соїму виступити на соїмі в Загребі, а кровавий спосіб, в який Мадяри опозицію сю придавили і собі більшість на сім соїмі забезпечили, розбудив ненависть Хорватів і загалом Словян до найвишшого ступня. Стали до опозиції Сербї, Словаки а навіть Русини, а з другого боку також і Румуни в Семиграді почали обзивати ся за політичним і народнім рівноуправненем.

Однакож рух словянських народів не ограничив ся на опозиції против малярських претенсій. Він в рівній мірі звертав ся, хоть зразу дуже несміливо, так само як і малярська опозиція також против централізму і германізму віденьського. Літературна і політична діяльність Чехів — о скілько о сій остатній могла бути в часах абсолютизму бєсїда, — а спеціально праці таких людей як Добровський, Юнгман, Шафарик, Паляцький і поетична діяльність Коляра спроваджували поводи словянські народности з поля сангіментальних згадок про давню славну бувальщину, з фантастичних нераз мрій про внутрішню єдність

і солідарність словянських народів на поле практичніших поглядів державно-політичних, котрі сходилися в тім остаточнім переконанню, що вони становлять в Австрії переважну більшість, що Австрія повинна бути державою словянською. Правда, ясно і виразно гадка ся не була властиво нігде поставлена, але в поезії і беллетристиці, в критиці і науці вона пробивала собі дорогу, а неозначеність і невизначеність її, котру мож було собі веіляко толкувати, власне найбільше полохала пануючу систему політичну, котра все жите публичне рада би була спрорвати до того, щоби зовсім нічого не діяло ся під її накованем, щоби жадні гадки ані стремління не тільки не випливали на верх, але навіть не рили ся в головах підданих, обовязаних лишень до послуху і покори.

За то доволі ясно і виразно представляв ся перед очима пануючої системи рух між австрійськими Німцями, котрі з нею хіба лиш в ти однім згоджували ся, що так само бажали гегемонії німецької народності над не-німецькими народами і можливо сильного державного централізму. Зрештою стремління їх а пануючої системи були собі діаметрально противні і взаімно себе виключали. Тісна політична звязь між Німеччиною а австрійсько-німецькими країнами перенесла також до німецької Австрії той сильний рух, який панував у Німеччині, де переважна більшість мислячої інтелігенції поспирала парламентарних борців за політичну і релігійну свободу і ані цензура ані поліція не годна була стримати той рух на границях Австрії. А хоть дома розвиток літературний тих мислей був зовсім придушений, то за те с тим більшою енергією підносили австрійські Німці свої скарги, жаданя і стремління за границями Австрії. Ся літературна еміграція сотворила цілу австрійську літературу котра в поезіях, кореспонденціях, брошурах і поважних працях домогала ся свободи, освіти самоуправи і всяким можливим оружем переконаня, злости, сатири хотіла звалити деспотизм і вибороти для Австрії новий період свободи і щастя. С тої літератури мали переважний вплив на австрійських Німців дві книжки, а іменно „Spaziergänge eines Wiener Poeten“ Анастазія Гріна (кн. Ауерсперга) і барона Андріана „Oesterreich und dessen Zukunft“, перша на молодіж задля свого ентузіазму для свободи, а друга на старше покоління тим, що давала готовий образ нової, зреформованої, конституційної Австрії (Die Gegenwart V. Leipzig 1850).

Так отже навіть під залізною покрешкою непереміняючого в середствах абсолютизму реальні обставини життя показали ся дужшими як увесь той скомплікований апарат, якого кожда деспотична система, а спеціально тодішня австрійська, уживала на то, щоби те жите придувати і убити.

Про всі ті з разу смиріні і несміливі, але чим дальше тим більше голосні прояви ріжнородних опозицій тодішній уряд був дуже докладно поінформований (Pillersdorf, Rückblicke auf die polit. Bewegung in Oesterreich in den Jahren 1848 und 1849. Wien 1849), і навіть дуже їх бояв ся, але не годен був здобути ся на енергію, щоби ухилити їх або знищити, і може для того, що, як каже Піллерсдорф, не хотів по-

вільними реформами і концесіями дати ся пірвати на дорогу революції, що революцію яко насильний переворот і реформи яко відповідаючу духови і потребам часу перемену існуючого порядку уважав яко тайних союзників, котрих наконечною метою єсть розклад держави. Се не зовсім так. Уряд не то, щоби не хотів, — він по просту не міг, не був спосібний до жадної позитивної праці чи то в обороні своїх інтересів чи на користь змагань і стремлень підневолених ним народів. Потрібних для сего енергії, творчої сили і спосібности до порядкованя запутаних справ державних не стало в Австрії ще від смери Йосифа II. Франц I. був монарх, котрому всякі гадки про реформи були противні, але котрий по крайній мірі знав, чого хоче. Він поволи, злегка, але консеквентно перепроваджував і перепровадив ту гадку, що воля монарха в державі — все, а нарід — ніщо, і що бюрократія є тільки німий апарат до переведеня тої волі, і яко такий також не сміє мати ані власної ініціативи ані власної мисли. В такій, так сказати аберакційній чистоті і так логічно принцип самодержавія мало де був переведений. І як довго найвисша, абсолютна воля жила і сама цілим державним механізмом поводила, так довго той механізм ішов доволі гладко і часом робив навіть вражінє живого організму. Але по смери творця тої системи, котра була олицетворенєм єго індивідуальности, не стало тої оживляючої волі, і ціла система звела ся поволи на ні-на-що. Центральний уряд, котрий по нім переняв в спадщині цілий той державний апарат, не знав, що з ним зробити, хоть апарат той так був штучно зложений, що двигав ся майже сам собою. То ж уряд на тім і ограничив ся, що все жите державне і публичне старав ся з небувалим упором затримати на тім становиску, на яким воно було в хвилі смери небіщика. Він нічого з него не відбрав, але і нічого не додавав, бо бояв ся, що найменча порошиночка, котра би до того штучного апарату дістала ся, могла би єго зупинити або розсадити. Рін працював багато, але не зробив нічого. Жив з дня на день і тишив ся, коли нинішня днина минула так як вчорашня, а о то щоби на завтрішню днину мати який небудь вплив, зовсім не старав ся. Нормував, табелював, ревідував ще більше як давнійше, але лишень для форми, а в суть річи ніколи не входив, бо бояв ся, що може би треба що переіменити. Струя публичного жита з єго потребами, котрі чим раз більше прояснювали ся, перепливала через задеревілі пальці постарівшої держави. Правителі віділи се, знали се, а помили того пальці не могли ані так заперти ся, щоби тої струї не перепустити, ані так широко розтворити ся, щоби їй дати спокійно переплисти. Час перегнав поліцію. Цензура не допускала в краю до жадного обяву мисли, котрий виходив по за унормовану міру. Вона заказала половину заграничної літератури, а в книгарнях мож було найти кожду заказану книжку, так що образовані люде кормили ся майже виключно заграничною літературою. Публичне шкільництво було майже зовсім відвернене від потреб часу і стояло на такім низькім ступні, що кождий, хто скінчив офіціальні школи, мусів усебе дома на-ново зачинати учти ся. Тримали вправді від року до року конечність реформи шкільництва в евіденції; від року до року

чути було, що комісія наукова радить над пляном науки, але все кінчило ся на нарадах і лишало ся по старому. А в справах національних, про котрі ми висше згадували, панувала крайня апатія і пасивність; уряд навіть не думав о тім, щоби існуючі національні антагонізми вирівнати, поладити і народам своїм уможливити якась розумне пожитє побіч себе, або допускаючи їх до висшого державного життя утихомирити ніх і дати будившій ся їх молодій енергії розумний і для держави хосенний відплив. А в Галичині толерував колонізацію і навіть ішов їй від руку, о скільки апатія его на те позволяла. Коли додати до того глибоке невдоволенє всего австрійського мужицтва без ріжничі народностей, безпринципність в справах економічних і зовсім зруйновані фінанси, то будемо мали який-такій образ всего того, що крило ся під покривкою поверховного супокою. Бо лиш на утримане сего поверховного супокою звернена була вся енергія і діяльність уряду. Най там на споді діє ся, що хоче, аби лиш з верха бут супокій! Тут уряд був справді грізний і страшний і не давав ніякої пощади. Але помимо того весь той супокій висів лишень на волосочку і сам уряд навіть в тій своїй незavidній функції починав тратити віру в себе. Він знав, що супокій той тримав ся лиш чисто механічним натиском і що лиш так довго трівав, як довго тріває натиск. Бо під давленєм тим як зерно під каменем усі намічені повисше питання публичного життя кльчили ся і пускали паростки, — а хоть та могуча механічна сила здержувала і калічила нормальний їх розвиток, то се було не лиш великою шкодою для них, але і для держави. Тимчасом вони все ж таки не тільки не гинли, але, хоть з великими перешкодами, розвивали ся далі, і ані одного з них тота могуча сила не годна була побороти. Навіть руської справи, найслабшої з поміж них, вона не поборолла рішучо, на віки.

Як довго таке нездорове положенє могло би само собою продержати ся, і чи опозиційні стремління могли би були є часом вирости по над давившу їх урядову силу і так чи сяк взяти єї в свої руки і собі підчинити, тяжко сказати. Факт є, що не вони єї dokonали, таї ледви чи могли би були dokonати, бо все ж таки в порівнаню з ними вона дула безконечно сильніша. Звалила єї а їх піднесла одна із тих політичних несподіванок, котрі від часу до часу проносять ся з Франції по цілій Европі перевертаючи все, що їм по дорозі попаде під руки. Вихор 1848 року, що скинув з трону орлеанську дінастію, вдоймив ся і над Віднем і ось — тота могуча сила похитнула ся і упала. В днях 13, 14 і 15 марта, по серед уличних демонстрацій, не дуже навіть кривавих, абсолютизм уступив місце конституційній німецькій опозиції. Оголошено знесенє цензури, свободу печати, заведенє народньої гвардії і врешті наданє конституції!

В тій однакож хвили, коли устав механічний тиск упавшої системи, всі ті назбиравші ся за попередніх часів питання і справи, суперечні між собою і з державою, піднесли від разу голову, шукаючи кожда без огляду на других і на державу, лишень для себе заспокоєня і свободи.

Ми можемо тут застати ся ближше лишень над рухом, котрий викликала віденьська революція в Галичині, бо іменно сей рух мав рішучий вплив на політичне становиско нового уряду центрального в справах галицьких, а що для нас найважнійше, на становиско Русинів галицьких і на все те, що в 1848 році і пізнійше по руськи печатало ся, що отже менче або більше підходить під понятє їх літературних стремлінь.

Зруйнованє давньої системи піднесло в Галичині безпосередно по перших днях віденьської революції передовсім самих лишень Поляків. Як з під землі, у всеоружю своєї сили виросла тут під боком Русинів побита перед двома роками революційна пропаганда польська. Без жадного майже заходу вона опанувала весь край і забирала ся ним верховодити. Вона хоть побита, не була пририта; а яка у неї знаменита спосібність до самостійної діяльности, се вона недавно показала в своїй довголітній конспіраторській боротьбі с тільки що упавшою урядовою системою. Вона свої борби не виграла і не вона урядову систему повалила; але з тої борби вона вийшла виправлена до публичного життя, завзята, загартована, скроплена свіжою кровю мучеників за єї ідеали. Вона не була пририта і підкошена як Русини, знала чого хотіла і не перебирала в средствах, щоби взяти те чого хоче.

А ідеалом єї, як давнійше так і тепер, було відбудованє польської держави в границях 1772 року. Ніякі труднощі, ніякі перешкоди не годни були зломати віру в можливість а навіть конечність сего відбудованя. Навіть трагічна катастрофа, котрою закінчила ся почата нею революція 1846 року, єї не дуже отверезила. Вона побачила виправді ту велику ненависть, яка против єї планів жила в придавненім панщинною народі без ріжниці народности, але ненависть тоту вона уважала або яко викликану штучною агітацією австрійської бюрократії, або сподівала ся, що знесенєм панщини, против котрої вона агітувала вже близько 20 літ, вона зможе пенависть ту перемінити в зачливість а навіть позискати мужика для своїх планів. На землях колишньої Польщі більшість була не польського походження але руського; як же в часах, коли вся цивілізована Европа признавала принцип народности і рішучо виступала против підневолення одного народа другим, підневолювати тоту не-польську більшість, котра про відбудованє Польщі нічого чути не хотіла? Як народови польському, котрий тим власне зеднував собі європейські сімнатії, що виступав яко нарід підневолений в обороні свободи всіх народів, усправедливити перед очима Європи загоргане другого народа під своє панованє? Але і се пропаганду революційну не зражувало. Вона помагала собі тим, що в землях колишньої польської держави не признавала іншого народа окрім польського. Третя-ж перешкода, а іменно конечність відорваня крайів належних колись до держави польської, а спеціально Галичини, від Австрії, не входила поки-що в рахубу, як се з дальшого представлення побачимо.

Змінялись хіба лишень способи, котрі мали довести до ціли. В даній хвилі мартова революція у Відні оживила значно єї надії; показувалась можливість ційти до ціли при помочи революційного за-

колоту, який тепер вчинив ся в цілій Європі, і польська акційна партія зараз же постановила спожиткувати користну ситуацію.

Правда, перші кроки, які вона зробила тепер у Львові, були на перший погляд доволі смирні. Але причина тому була та, що тяжко було розглянути ся відразу в ситуації; о понеханю остаточного ідеалу не було навіть бесіди. Чим далі однак, тим ідеал тот виразніше впливав на верх, аж поки в адресі з 6. цвітня 1848 не зарисував ся зовсім виразно.

Постараю ся, о скільки мож, прослідити всі фази, які 1848 переходила революційна пропаганда в Галичині, — як вона, станувши до борби з самим урядом, зачепила зараз за перешкоди, котрі їй стали на дорозі, і який се вплив мало на стремління, котрі становлять предмет сеї праці.

Скоро вістка про пригоди віденьські надійшла до Львова, постановлено внести як найскорше на руки губернатора адрес до трону і жадати таких змін в адміністрації Галичини, котрі би відповідали „потребам часу“. Через два дні, 17. і 18. марта укладано всілякі проекти, поки з редакції „Dziennika mód“ Кульчицького не уложено документу, відомого під назвою „адресу з 18. марта“.

„Від двох літ“, — відзиває ся адрес до цисаря — „не скликувано в Галичині сойму. Нема отже єдиного органу, через котрий край міг би свої скарги і бажаня занести перед престол Вашого Величества. З тої причини мусять підписані властители маєтностей і жители Львова удати ся до Тебе. Найяснійший Монархо, в інтересі гаразду красового, в інтересі утримання порядку і правного розвою поступу відповідаючого нинішнім часам в тій вірі, що усунеш причини недолі краю і вислухаєш справедливі і нинішнім часам відповідаючі бажаня. Мудрих постановлень Найяснійшого Монарха очікували ми завжди з довірем; тимчасом пригоди остатніх часів упали на нас грізною тучею; а коли де потреба як найсильнішого розвою народньої сили, то певне в Галичині, де нещасні пригоди 1846 року спровадили між властителями а підданими розділ такій великий, що грозить цілковитим розвязаням усіх суспільних звязей. Політичні пропеси, несправедливі і неприродні перешкоди, котрі ставлено розвою і уживаню народнього языка, народнім звичаям і свободному висказови мисли, безпідставні і нічим не оправдані переслідуваня, на котрі тутешні краєне виставлені зі сторони урядників, переняті ненавистю до них — все те викликало роздразненє, котре конечно треба як найскорше усунути.“ В тій цілі петенти жадають:

- 1) Гварантованя польської народности, отже знесеня всіх ограничень, котрі єі свободному розвиткови стоять на перешкоді — заведеня польського языка в школах, судах і урядах політичних
- 2) Окремої адміністрації провінціальної.
- 3) Загальної політичної амнестії.
- 4) Ревізії конституції становой і репрезентації всіх верств жителів у соймі, котрий як найскорше має бути скликаний.

- 5) Знесення цензури і заведення прав репресійних.
- 6) Загального як найскоршого уоруженя міст в цілі утриманя су-покою і порядку, безпеченства осіб і власности.
- 7) Наданя закона муниципального опертого на як найширшій підставі.
- 8) Загального заведеня шкіл народніх.
- 9) Публичного і устного судівництва з судами присяжних.
- 10) Цілковитого знесеня панщини і всіх підданных повинностей, бо галицькі властители маєтностей хочуть їх своїм дотеперішнім підданим подарувати, а также цілковитого знесеня підданных стосунку і обопільних служебництв існуючих до тепер між властителами а підданими, і рівночасного упорядкованя посілостей.
- 11) Цілковитої рівности горожанської і політичної перед правом жителів усіх верств і віроісновідань.
- 12) Обсадження урялів тутешніми краянами, родовитими Галичанами, а ввключеня некраянів.
- 13) Військо краеве має стояти в краю, має мати народню інституцію і офіцирів краянів.

Се — після гадки петентів — горячі бажаня краю, а лиш найкорше сповнене їх „може відвернути небезпеченства, котрі грозять спокою, порядку, житю і власности і забезпечити моральний і матеріальний гаразд краю.“

В неділю рано 19. марта почали підписувати адрес у Кульчицького. Коло першої години пляц перед домою Кульчицького заповнив ся людьми. котрим що пів години відчитувано адрес з балкона по польськи і по пімецьки, а Ян Добжанський і Дзержковський промовляли по кілька раз до зібраного народа обясняючи поодинокі пункти петиції. Підписувано адрес также на університеті, котрий яко окрема корпорація удав ся з петицією до губернатора.

Депутація зложена з Тадея Васілевського, жидівського рабіна Когена, Льва Сапіги, Яна Добжанського, Франца Смольки, Томи Кульчицького Марцеля Громадзінського, Антона Ковірадзкого, Лелігдовича, Едварда Подлеського, Кароля Ніковровича, вибраних в домі Кульчицького, а дра Стронського, адвоката Петра Романовича, богословів Кирила Цуркевича і Теофіля Криницького, Кирила Ягнера, Щасного Нівінського, Йосифа Шміда, Целецького і Фредра (два отатні студенти академії технічної) вибраних на університеті, мала з цілою громадою підписуючих двинути ся о 6. години вечером з дому Кульчицького до губернатора. Підписів зібрано кілька тисяч.

Несупокою не було жадного, хоть народа зібрала ся незвичайно велика громада. Помимо того однакож львівський бурмістр Фстенбург уважав за відповідне починити на всякий случай кроки осторожности, і зробив се в спосіб доволі оригінальний. бо, як каже Dziennik narodowy, заімпровізував о пів до шестої з III. части міста огонь, котрий скоро погашено, бо згоріла лиш якась шона, але військо, котре висту-

шило було нібито до гниеня огню, вже не уступало і цілий гарнізон заняв усі пляци в місті. На пляцу перед готелями Жоржа і Дрезнера, де власне був колосальний стиск людей ждавних 6-ої години, станули гузари, котрих нарід привитав окликами: „Най живуть наші братя гузари! най живє наша піхота!“ що військо, як офіцири так і прості жовніри, прийняли дуже радо.

О 6. годині двигнула ся депутація до губернатора, а за нею кілька тисяч народа рядами, тримаючи ся за руки. Ціла та маса людей переходила по при уставлене при цілій дорозі аж до губернатора військо — піхоту, кавалерію і артілерію. Супокою піде не нарушено.

Коли депутація прийшла до губернатора, виїшов граф Стадіон на балькон і освідчив зібраним масам народа, що зараз вислухає депутацію і зараз дасть їй відповідь. Пів години трівала нарада, і через цілий час чекали всі ті величезні маси народа з завмираючим серцем на те, „яке западе рішенє, яка заблїсне надія.“

В кінці губернатор знов показав ся на бальконі, окружений членами депутації, і освідчив, що петицію предложить монархови, що комісія до уформованя гвардії завтра буде зложена, що тутешніх політичних арештантів каже зараз за порукою 2 горожан пустити на волю, при чім завїззав нарід до спокою і порядку і висказав надію, що ціла справа скоро і щасливо поалагодить ся.

„Най живє Стадіон! віват! віват!“ було відповідю народа на сю промову губернатора. Зараз же ілюміновано ціле місто; значна часть людности заняла ся увільненєм і помещенєм політичних арештантів; вертаюче до касарнів військо витали окликами: „най живє військо!“ Аж до самої півночи ходили маси людей улицями, при чім молодіж університетська утримувала порядок.

Ціле місто було щасливе з несполіваного успіху; кождий, хто підписував адрес, був переконаний, що всі бажаня петиції властиве так як би вже сповнили ся.

Радість була дуже велика, але — дуже коротка. Бо до тої гармонії між урядом а польською людністю, котру після промови гр. Стадіона зібрані перед губернаторським двірцем маси народні вважали вже яко довершену, а властиве сказавши до тої переваги польської людности над урядом, котра із виконаня бажань петиції сама собою впливала, було ще дуже далеко — по врученю петиції дальше навіть, як перед єї врученєм.

Хвиля врученя адресу була рішуча; від того, як обі противні сторони, депутація іменем мас людности польської і губернатор іменем уряду, в тій хвили собі пеступили, залежав в значній мірі весь дальший розвиток драми, котрої початком було власне врученє адресу. Обі сторони були в великій невевности; жадна з них не знала докладно, кого має перед собою, чи єї противник в даній хвили представляє яку реальну силу чи ні; за депутацією стояли, правда, незлічні маси народа, але коло того народа стояли також маси війська; а чи в даній хвили не зайшла у Відні, в головній кватирі обох стоявших против

себе сторін, яка нова несподіванка, котра би могла мати рішучий вплив також на львівські справи, жадна з них не знала. Все залежало від зручного використання хвилі через одну або другу сторону. Коли вірити Дзєннікови народовому, то обі сторони не дуже добре розуміли одна одну; голос губернатора дрожав, коли він говорив з депутатами, він видимо був заполоханий і несупокійний, але рішуча помилка оказалась все таки по стороні депутатів. Вони мали за собою не тільки огромне збіговиско народа, котрий хоть держав ся супокійно, та в кожній хвилі міг перейти в револютуючу масу, але мали за собою — що важнійше — побіду Віденьців з 13. 14 і 15 марта, стояли отже перед губернатором все таки яко побідителі і могли не чекаючи поки прийде з Відня відповідь на адрес, зараз таки жадати значійших реальних уступок. Найважнійшим ділом з їх становиска було, щоби меже урядом а піднявшю ся людністю сотворити — хоть тимчасово — якогось признаного самим урядом посередника, котрий би іменем тої людности міг був з урядом зносити ся і стати гей би правним єї репрезентантом, так як се зроблено було в Празі і в Відні. Тимчасом єдиною концесією, котру дістала депутація від занепокоєного губернатора, було випущєне політичних арештантів і обіцянка формуваня гвардії. Вона, хоть мала між собою писателів, забула навіть зажадати зараз таки знесеня цензури, хоть цензура у Відні вже була знесєна, так що опісля окрема депутація мусіла просити о позволенє на видавництво Дзєнніка народового, котрий однакож мусів зложити дуже високу кавцію і аж до 26. марта виходив під цензурою. Тож „годить ся закинути депутації“ — каже Дзєннік нар. але вже геть-геть *post festum*, бо доперва 17. червця — чому, взявши повномочіє своє з рук кількатисячного народа, котрий урочистим тодішнім виступленєм обсадив був обширні пляци перед вікнами губернатора і чорніючи ся одною стороною вздовж нової улиці аж по Галицьке, а з другої від огневої сторожі аж по шкарпи додавав великої ваги кождому слову, котре говорили депутати, — чому депутати не освідчили губернаторови, що суть повномічними посередниками тих мас і хочуть, аби за таких були признані. Судивши по дрожачім голосі, який тої днини чулисьмо з уст Стадіона, не мож ані хвилини сумнівати ся, що як би котрий з депутатів був рішучо о то упімнув ся, був би дістав відповідь, що губернатор кожним разом дуже радо буде їх видіти яко посередників народа у себе, лиш аби не сам нарід. Мали б ми отже управлений комітет і можна би було справедливо сподівати ся, що всі справи народн. були би скорше посували ся наперед. Тимчасом рішуча хвиля минула. Прохолонувши з вражінь вчорашньої днини Стадіон пнтав ся на другий день депутатів не без клопату: „чи має в них видіти гостей приватних чи може вони яка — корпорація“? і на тім, що мав з ними діло лиш як з особами приватними, попрощав ся з ними.

Се були перші непорозуміня, котрі посували вчорашню гармонію, хоть понеділок 20. марта проминув також зовсім супокійно. На місце Фестенбурга іменованій зістав бурмістром граф Агенор Голухов-

ський; молодіж академічна почала організувати ся як гвардія під начальством своїх професорів; отворено записи до гвардії народовой, — кождий хто записав ся, припинав собі білу кокарду по знак порядку і суно ою. Ентузіазм ріс; вечір в театрі товариство польських і німецьких артистів і жінки з білими кокардами відспівали гимн народній, при чім публіка за кождою строфою з запалом плескала в руки; губернатора, коли показав ся в своїй ложі, повитали голосними окликами радости, котрі кілька раз повторяли ся. Майже через цілих два дни Стадіон був між Поляками дуже популярний. Ілюмінація міста випала ще краще, народа було ще більше на улицах, як в неділю; молодіж академічна, уже по части узброєна, затигнула на університеті варту і патрулювала по улицах для удержаня порядку. По рогах улиц поприбивано відозву взиваючу до порядку і згоди; „хто против того, той зраджує край“. А урядова Gazeta Lwowska з 20. марта славила день 19. марта як початок політичного жита в Галичині, як першу прояву горожанської свободи признаної волею монарха, — і почувала ся щасливою, що ві всіх верствах суспільности настроїв через оба дни був спокійний і розважний, що ані на хвилю не ослабло сильне привязане до цісарської династії.

Але в ночі з 20. на 21. марта поприбивано урядову відозву, в котрій губернатор каже, що поступуванє жителів столиці може викликати непорозумінє між мужиками, котрі можуть собі невірнє толкувати причини і значінє того поступуваня; що треба конечне уникати всего, що би мужиків могло непокоїти і по селах стати ся причиною хибних поглядів на положінє; що він з провінції отримав уже донесеня о ширевю фальшивих вістей і для того забороняє жителям Львова всяких політичних сходин на публичних місцях або по домах, всяких публичних походів, промов на улицах або місцях публичних а також дальшої ілюмінації міста, котра для біднійших є великим тягаром а легко може викликати непорядок, і взиває їх, щоби загалом занехали всего, що викликати може збіговиско людей.

(Далі буде.)

Іван Заневич.

